
Retòriques de l'ansietat, i de la pietat

Brots del 2021: teatre, cinema, assaig, narrativa, poesia

Esteve MIRALLES

estevemt@gmail.com

NOTA BIOGRÀFICA: DEA en Comunicació i Humanitats per la Universitat Ramon Llull (2010). Llicenciat en Filologia Catalana per la Universitat de Barcelona (1987). Escriptor. És autor de *Narcís Comadira. Les ipseïtats poètiques de Narcís Comadira* (2021) i «Paradojas del deseo: apuntes sobre la dramaturgia catalana del siglo XXI» (2017).

Resum

L'article identifica tendències en calent en textos artístics del 2021, i les articula des d'una hipòtesi hermenèutica transversal: la centralitat d'una —prevalent— Retòrica de l'ansietat, contrapesada per una —dialèctica— Retòrica de l'ansietat i la pietat, que posa en tensió discursiva aquestes dues actituds prelingüístiques. I desplega la hipòtesi en cinc possibles subretòriques: de la Irrellevància, de la Falta de poder, de la Intensitat existencial, de la Impossibilitat de conèixer i del Distanciament afectiu.

Paraules clau: ansietat, pietat, literatura contemporània, teatre contemporani

Esteve MIRALLES

Retòriques de l'ansietat, i de la pietat

Brots del 2021: teatre, cinema, assaig,
narrativa, poesia

Aquest article aplega les idees exposades a la ponència de clausura del Simposi Internacional de la revista *Estudis Escènics* «Imaginar el futur? Literatura dramàtica catalana en temps de crisi: 2008-2021», dictada el 15 d'octubre de 2021, a l'Institut del Teatre de Barcelona. Responia a l'encàrrec d'identificar tendències en calent, entre una selecció d'obres —teatrals, literàries, audiovisuals— del 2021, com a símptomes prospectius de l'inici de la nova dècada i, potser, també, com a rastres de les crisis apilades dels últims anys. La voluntat de la ponència era complementar aquest exercici d'impressionisme acadèmic amb una visió raonada d'aquests rastres i tendències.

Aquesta visió raonada —transversal— proposa, com a clau interpretativa central, i com a tendència marc, el caràcter prevalent d'una certa Retòrica de l'ansietat, més o menys contrapesada per —i sovint mesclada amb— una Retòrica de l'ansietat i la pietat: una retòrica dialèctica, de tensió creativa entre aquestes dues actituds morals, tant davant de l'escriptura com davant del conjunt de les relacions humanes.

Aquest marc retòric, com a hipòtesi, finalment, es desplega en cinc subretòriques més específiques, traçables en els textos observats: una subretòrica de la Irrellevància (i de la Falsa irrellevància); una subretòrica de la Falta de poder (i de la Falsa falta de poder); una subretòrica de la Intensitat existencial (i de la Falsa intensitat existencial); una subretòrica de la Impossibilitat de conèixer (i de la Falsa impossibilitat de conèixer) i, finalment, una subretòrica del Distanciament afectiu (i del Fals distanciament afectiu).

Una contextualització

L'any 2021 marca l'inici de la tercera dècada del segle XXI. I, alhora, remata dotze o tretze anys de crisis desplegades l'una al damunt de l'altra. Ha estat un any marcat per la pandèmia de covid-19: però des d'un punt de vista artístic, o moral, probablement, més que incorporar dinàmiques noves, ha accelerat la naturalització —i la percepció d'inevitabilitat— de certes dinàmiques ideològiques inqüestionades o mal qüestionades, presents almenys des

del final del segle xx. Una d'aquestes dinàmiques transparents, per exemple, seria la imposició d'una visió ahistòrica dels últims quaranta anys, com si fos un present continu: com si fos un temps permanentment resolt, no conflictiu discursivament. (Una vegada i una altra, quan es debat sobre memòria històrica, no es passa de 1936 o, com a molt, de 1975.)¹ Per por, per covardia o per desídia intel·lectual —o a la recerca d'una falsa innocència, sobretot per a mals dirigents—, sembla decidit que, dels últims quaranta anys (tampoc de l'últim any en què han mort 25.000 persones a Catalunya: morts evitables, en un alt percentatge), no hi ha res a debatre críticament. En fi: «imaginar el futur» sense haver comprès a fons el passat immediat, acaba dibuixant col·lectivament un futur poc visible, i poc comprensible.

Vaig intentar traçar, fa uns anys, un esbós de panorama dramaturgic d'aquest inici de segle XXI, a l'entorn de la formulació de tres paradoxes del disig: «La primera: el deseo de encajar y de ser parte de un mundo, contra el deso de no quedar disuelto en él. La segunda: el deseo de poder ser auténtico (inconsistente y singular), contra el deseo de no quedar expuesto a la indefensión en un entorno sin piedad. Y la tercera: el deseo de comprenderse bien y de poder ser bien comprendido, contra el deseo de no querer saberse irrelevante» (Miralles, 2017: 22). Aquí, ara, a partir d'una trentena de peces triades, intentaré avançar, com deia, en una nova visió panoràmica, feta d'urgència, però raonada i connexa.

Intel·lectualment parlant, i més des d'un biaix literari, i distribuïda aquest 2021, en català, l'aportació teòrica més rellevant, d'absoluta referència, la conté el recull *Pel camí de Carner*, de Dolors Oller, que inclou l'assaig titulat «L'ansietat i la pietat: dues tessitures estilístiques». Oller hi endreça i hi enriqueix idees que ja havia presentat anteriorment: però els dona consistència transversal. Escriu (Oller, 2020: 103): «L'ansietat i la pietat són dues virtuts, dues actituds prelingüístiques, dues virtuts que, a través de les paraules —però més enllà dels seus significats purament lingüístics—, aconseguen tenyir les accions textuais d'una intencionalitat i d'un sentit moral.»

Per a Oller, ansietat i pietat són, doncs, «dues operacions retòriques [...] que donen lloc a distincions estilístiques i de sentit». I són virtuts prelingüístiques, diu, perquè «ens informen de la tessitura i de les actituds que han impulsat els nostres actes de parla» (Oller, 2020: 103).²

La formulació de Dolors Oller ofereix una base conceptual a l'anàlisi discursiva que proposo en aquest article, ratificada —com a clau contemporània de contextualització i com a clau interpretativa de futur immediat— per tres raons, almenys: la primera, perquè els malestars del segle XXI han convocat intents de redefinició dels dos termes; la segona, perquè els debats assagístics

1. Em sembla emblemàtic, en aquest sentit, el plantejament institucional d'un organisme com el Memorial Democràtic <<http://memoria.gencat.cat/ca/institucio/>>.

2. Oller rastreja les fonts d'aquesta dualitat a Aristòtil (quan parla de tragèdia), i a Hölderlin, i Rilke, i Jung, o a W. H. Auden, autor d'un poema llarg titulat, precisament, *The Age of Anxiety. A Baroque Eclogue* (1948). I, després, aplica la intel·ligència d'aquesta idea a la lectura profunda del sentit moral —i artístic— de la poesia de Josep Carner. Però com a referència contemporània, generalitzable. D'altra banda, pel que fa a la comprensió de la noció d'*actitud prelingüística*, entenc que cal situar-la en el marc de la pragmàtica i de l'anàlisi de la *força il·locutiva*, que incorpora els elements no lingüístics (sentiments, pensament, creences) de qualsevol proferència, bé sigui com a explicatura o com a pressuposició de pertinència. (Vegeu, per exemple: M. BASSOLS. *Les claus de la pragmàtica*. Vic: Eumo, 2001, 255 p.)

sobre la contemporaneïtat artística transiten intensament sobre l'ansietat i els seus efectes, i ocasionalment també sobre els efectes de l'erradicació social de la pietat, i per últim, la tercera, perquè les tendències diagnòstiques actuals detecten un augment de la prevalença social dels quadres d'ansietat o de quadres associats, i una exacerbació de l'ús de les pautes de l'ansietat com a trets identitaris (de tendència *cool*) o com a argumentaris de reacció política, gairebé en la frontera de la formulació normativa d'un dret a l'ansietat.

Prevalença de l'ansietat

«Ha habido un incremento de casi el 20 % de los trastornos de ansiedad y depresión», declarava el doctor Diego Palao, director de Salut mental del Parc Taulí de Sabadell, en una entrevista, amb dades relatives als adults i lligades a l'impacte psiquiàtric de la pandèmia (Mouzo, 2021). I un estudi canadenc, també en el marc pandèmic, va creuar dades nombroses de diferents països, del 2020, i va constatar que l'ansietat havia tingut una prevalença en el 15 % de la població, que és quatre vegades més del que seria habitual (Porras Ferreyra, 2020). Entre adolescents, un estudi internacional, anterior a la pandèmia (2007-2017), afirma que, en gent d'entre 13 i 24 anys, la taxa de suïcidis hauria pujat un 56 %. I un altre estudi veu que, entre 2013 i 2017, la taxa de suïcidi s'hauria doblat pel que fa a les noies. Altres indicadors indirectes d'ansietat, com els trastorns alimentaris o les autolesions, també haurien augmentat. I, en general, en els últims setanta anys, tots els indicadors psiquiàtrics s'haurien mantingut estables, menys els d'Ansietat i Depressió, i especialment en dones, que han crescut (Smith, 2021: min 46).

En paral·lel, i sense haver-ho formulat públicament, s'ha implantat, políticament i mediàticament, com a idea transversal també, la vindicació d'una mena de *dret a l'ansietat*. Distingim bé les coses: una cosa, com dèiem, és l'augment de la prevalença del malestar vinculat a l'ansietat, provocat previsiblement per una major naturalització de condicions socials d'hostilitat; una altra cosa és la recuperació discursiva d'aquest malestar, que ha transformat una realitat sanitària en una mena de construcció social (entre queixosa i acomodàcia), i per últim, una tercera cosa és la instrumentalització política d'aquesta ansietat discursiva, com a ideologia.

Aquesta ideologia, en molt mal resum, postulària que el sofriment legítima el llinxament. I, en concret, el sofriment provocat per una ansietat: és a dir, un sofriment no lligat a una causa directa, o amb un vincle desproporcionat —i no raonable— amb aquesta causa. La idea implícita, no explicitada, seria que l'ansietat individual genera un dret que ha de ser respectat socialment. I, secundàriament, una lluita política sobre quins —quins individus de quins col·lectius— tenen dret a l'ansietat com a energia política, i quins no. I, per tant, quines polítiques es faran inqüestionables en funció de l'ansietat que generin en els col·lectius privilegiats, i quines esdevindran lleis.³

3. No sé si mai s'acabarà formulant, políticament, el dret a la pietat: o el deure de la pietat. El debat reclamarà algunes contradiccions: perquè la pietat és un exercici de llibertat. Però quan, a la Carta de drets fonamentals de la Unió Europea (vigent a Espanya), s'hi defensa el Dret a la dignitat humana, i se la declara «inviolable» (Unió Europea, 2000), és fàcil rumiar la dificultat de plantejar l'efectivitat d'un dret com aquest sense una concepció de les relacions humanes basades en la pietat.

Un dels emblemes recents d'aquesta legitimació política d'una ansietat, el podríem trobar a la carta que l'escriptora JK Rowling va fer pública el 10 de juny del 2020, sobre els canvis en el reconeixement legal del gènere —pensats per a persones trans— i el seu vincle amb el sexe biològic. No entro en el fons, ara. Rowling explica la seva postura a partir de «cinc raons». La cinquena raó —que l'afecta «profundament»— construeix una falsa argumentació de manual. (En síntesi: ella ha estat víctima d'abusos sexuals; això li ha generat una fòbia als espais tancats; el reconeixement de les dones trans —fins i tot les no operades o hormonades— com a dones, les habilitarà per usar vestidors i lavabos de dones; aquests espais deixaran de ser segurs per ella, en virtut de la seva ansietat fòbica: per tant, està en contra, políticament, del seu reconeixement legal com a dones.) Amb tot, el que em sembla rellevant, en aquest cas, és l'ús polític de l'ansietat. I la reivindicació del dret a l'ansietat. En aquest cas, a més, i molt paradoxalment, aparentment des d'un marc ideològic fonamentalment alliberador com és el feminisme (Rowling, 2020).

Presència assagística

Aquest 2021 ha aparegut —fent sèrie amb textos anteriors de l'autor— l'assaig *Humà, més humà: una antropologia de la ferida infinita*, del filòsof Josep Maria Esquirol. La seva mirada sobre aquesta «ferida infinita» constata com la vida humana és inseparable del dolor de viure. Esquirol —al meu entendre— qüestiona el deliri contemporani de la possibilitat d'un món sense sofriment: que voldria dir, en suma, crec, el deliri d'un món en què la pietat fos prescindible. I ho planteja —específicament— en termes de *relacionalitat*; diu: el contacte amb l'altre «fereix», però alhora ofereix «el bé de la companyia» que «vessa per damunt de tota la resta» (Esquirol, 2021: 151).

És interessant la relectura que Esquirol fa de *La condició humana*, de Hannah Arendt, amb una atenció especial a dos actes de llibertat i de poder —actes horitzontals, entre iguals—, que són clarament vinculables a la idea de pietat humana que usem aquí: són el *perdó* i la *promesa*. El *perdó*, orientat cap al passat, aconseguix que «allò que ja ha esdevingut no paralitzi totalment». I la *promesa*, diu Esquirol amb Arendt, «és la manera de poder fer front a la inseguretats respecte de mi mateix en el futur». (Esquirol, 2021: 50) Sens dubte, són dos recursos per compensar, pietosament, l'ansietat. I, alhora, quan són recursos negats o restringits, esdevenen dues fonts possibles d'ansietat, sens dubte: la incapacitat de perdó —per «iniciar» una cosa nova— i la incapacitat de confiar en el futur, en la promesa.

I si Esquirol fa d'emblema de l'assaig pietós, la revisió de l'ansietat la confiaré —des de la reflexió artística— a *Las aventuras de Genitalia y Normativa*, del professor Eloy Fernández Porta, un acadèmic singular que també posa en escena les seves idees en format de *performance*. Al llibre, Fernández Porta explora una visió «problemàtica» de l'artista i de la seva missió de «producir libertad». Una missió que xoca i que conviu amb el «sentimiento moderno por excelencia, el que a todos nos embarga: la angustia. Angustia por la identidad, por la nacionalidad, por el trabajo, por la subjetividad» (Fernández, 2021: 90, 32).

Fernández Porta ens mostra com aquesta angoixa —aquesta centralitat excessiva de l'ansietat— genera respostes artístiques, o «modos de constituir el sujeto», que condueixen a un «simplismo estratégico». Per dir-ho així, el «creador» que aspira a singularitzar-se es defineix en contraposició al «poder» que el limita i el vol «normal». I això ho emprèn en un entorn, diu, de «capitalismo afectivo», en el qual «la exposición pública de los vínculos configura la identidad» i en el qual impera una «doctrina relacionalista»: una societat basada en els vincles i, paradoxalment, en la reglamentació estricta dels vincles. Així doncs, en el camí de la singularització, i de la fugida de l'angoixa d'haver de ser «normal», s'hi respon amb una major «normatividad», diu: «cuanto más peculiar es un colectivo, cuanto más outsider, más manifiesto y necesario es un reglamento que lo diferencie» (Fernández, 2021: 32, 37-38, 50). És una paradoxa contundent: per fugir de la normativitat —la del poder, vertical—, es genera més normativitat: autoinfligida, o disputada, i horitzontal.

El món queda dividit, doncs, un cop més en clau de «sectarismo religioso»: entre el «nosotros» («los amigos del alma») i el «ellos», o sigui, els «enemigos jurados». Avisa Fernández Porta: «Tramar comunidades a partir de vínculos oficializados y expuestos es el horizonte de la existencia. Un paso más allá del homo sapiens, el *homo asociativo*.» I l'artista —el subjecte— que volia alliberar-se se sotmet a aquest «imperativo de experimentar [...] esa vivencia hiperbólica del deber». Això sí: «con un plus de intensidad y angustia» (Fernández, 2021: 33, 37, 89-90). En síntesi: menys llibertat, més ansietat.⁴

Redefinició conceptual

Ja he esbossat algunes claus de la redefinició contemporània de l'ansietat. L'origen psiquiàtric del terme és clar quan s'aborda des del diccionari: «Pertorbació psíquica caracteritzada per un estat d'extrema inseguretat i inquietud» (DIEC2). I, com a trastorn, sabem que els catàlegs especialitzats el vinculen a pors intenses, excessives i persistents davant de situacions diàries: que són pors desproporcionades respecte del perill real. I sabem, també, que les dinàmiques activadores de l'ansietat són complementàries de les dinàmiques de l'activació del consum absorbent d'entreteniment, en especial les dinàmiques vinculades al nivell d'excitació i a les gratificacions —i la sensació de benestar— que s'hi associen.⁵ La pel·lícula documental *I Am Gen Z*, dirigida per Liz Smith, aborda la qüestió dels adolescents i les xarxes amb molta complexitat. Les xarxes són l'experiència cultural més determinant de la Generació Z i, segons els experts de la pel·lícula, generen un públic cultural fet de por del futur, por del fracàs, perfeccionista, isolat, sense privacitat, en evasió contínua, esgotat d'estar sempre activat i exposat, amb incapacitat crítica, incapacitat de prendre decisions difícils, avesat a ser dividit

4. A Twitter, un grup de dramaturgs debatien sobre les obres amb «tema»: hi afegiria, a distància, ara, que una obra amb «tema» ben sovint implica una «comunitat» prèvia de defensors del tema. I que les obres amb «tema» potser l'únic que volen és generar la «normativitat» d'aquesta «comunitat». Reforçar la normativitat; no la crítica. L'artista, sembla dir —diu— Fernández Porta, pot deixar de «producir libertad» per esdevenir un «tuitero». Pensem-hi.

5. La compareixença de Frances Haugen —l'octubre de 2021— sobre els algorismes de Facebook i Instagram, davant una comissió del Senat dels Estats Units <<https://www.youtube.com/watch?v=GOnpVQnv5Cw>>, ha generat una alerta pública sobre aquests mecanismes activadors, pel que fa a infància i adolescència.

i enfrontat amb altres grups, avesat a entretenir-se amb coses que el fan enfadar... (Smith, 2021). Sens dubte, cal reflexionar-hi: és un nou «públic» en marxa, que pot reavaluar —que reavaluarà— tot el sector cultural; totes les relacions culturals.

L'antropòloga Andrea Boscoboinik assenyala la importància de la Cultura —vol dir, «el coneixement social col·lectiu»— a l'hora de conuiu amb la por i amb la incertesa. I recupera una noció d'Edgar Morin: els anomenats *mecanismes antipor*. I vincula a aquests mecanismes l'existència d'un *mercant de seguretat* en què, a més de les armes o les alarmes, el consum d'oci i d'entreteniment —com a consum *antipor*— hi té la seva part: en el consum de tecnologia (i, apunto, en la il·lusió de relacions socials sense contacte); en el consum de viatges marcats (a la recerca d'un retorn als orígens, a la natura, per exemple), o en el mer consum d'entreteniment, o el consum cultural en general, potser per aferrar-se a la identitat, o a la tradició, o a una autoimatge... (Boscoboinik, 2017). Ho ha identificat, a *Barcelona, cultura sense capital. De l'ebullició col·lectiva al talentisme creatiu*, el també antropòleg Marc Roig i Badia, que assenyala com, enmig d'aquesta devastadora crisi de crisis, es mantenen les subscripcions a plataformes, i la compra de llibres i entrades, com una manera d'evitar el desclassament. Diu: «Persones amb ingressos de misèria s'aferren desesperadament a l'estil de vida de les classes mitjanes, que s'ha fet global» (Roig, 2021: 217).

Pel que fa a la pietat, que és una paraula que genera suspicàcies absurdes (entre els que la veuen lligada exclusivament a la devoció religiosa), és cert que ha generat una redefinició conceptual banal, disfressada sota la capa insubstancial de l'*empatia*. Res a veure, esclar. L'empatia és un moviment que col·loca algú en la perspectiva d'algú altre (es pot empatitzar amb la crueltat d'algú, per exemple), però la pietat és un sentiment, i implica un dolor que acompanya el dolor dels altres.

L'antropòleg Lluís Duch, en clau contemporània (en el context de la societat tecnològica, diu, que genera una *hiperafiliació* al Jo i una *desafiliació* de la Societat), va saber replantejar conceptualment la pietat: des de la reformulació d'una «relacionalitat» basada en la pietat humana. Per a Duch, la pietat és un «exercici de llibertat» i, com a tal, comporta una crítica d'idees fetes, de tot allò que apareix inqüestionat. I ho centra, especialment, en el qüestionament de la manera en què el sentit comú contemporani sol abordar dos factors centrals en el debat dramaturgic: el Temps i l'Espai. En síntesi: amb la voluntat de construir Espai «humà», que permeti la identificació, que eviti una «desestructuració simbòlica» i que defugui la patologització de l'existència fent possibles —ahora— la interioritat i l'exterioritat. I —fent síntesi ràpida també— l'assoliment d'un Temps «humà», que no s'abandoni a la *sobreacceleració* pròpia del mercat i dels diners (immediatesa, instantaneïtat, ubiqüitat) i que permeti una *relacionalitat* de Qualitat: és a dir, una relacionalitat en què s'hi pugui fer present el pes del passat (Duch, 2002).

El 2021 s'han estrenat dues peces teatrals que conjuren, al meu entendre, aquesta deshumanització. Són *El jardí*, de Lluïsa Cunillé, i *L'habitació blanca*, de Josep Maria Miró. En un cas, en la incomoditat d'una casa problematitzada com a llar —com a jardí— i com a conflicte, marcada precisament per les

dificultats d'accés al passat i d'integració d'aquest passat a un present possible (Cunillé, 2021); en l'altre cas, amb escenes com la del vestíbul impersonal d'un bloc de pisos en què es troben un arquitecte i la seva antiga professora de primària, amb la urgència de decidir si cal donar o no donar temps al passat, o si és millor jugar a l'oblit deliberat. A l'esborrament dels vincles. «No tenim una relació», implorarà l'exalumne (Miró, 2021).

També la poesia ha ofert dos llibres destacables, en aquesta línia. D'una banda, *L'anell*, de Jordi Llavina, que —com he pogut desenvolupar en una altra ocasió (Miralles, 2021)— fa central la reflexió sobre la humanització del temps, mitjançant una vindicació literària del dret de fer marrada, d'apostar per la digressió, de desadherir-se de la pressió del temps productiu en favor d'un temps erràtic, sacrificat en favor de la comprensió. (Llavina, 2021) I, d'una altra banda, destaca la poesia de *L'infern*, de Roger Vilà Padró, que fa ressonar aquesta necessitat radical —identitària— d'un temps ralentit (Vilà, 2021: 39):

Puja al turó, i baixa'n lentament [...]
 Dona temps als líquens, mentre te'ls mires,
 perquè mudin de color, dona temps
 a l'aranya perquè enllesteixi l'art [...]
 Baixa amb la lentitud amb què es desplacen
 els continents, tu mateix convertit
 en placa tectònica, en sediment
 sobre el qual reposen records, idees,
 designis, intencions, fins i tot versos
 que has llegit o escrit o deixat d'escriure.

Honestedats i impostures artístiques

Tornem al punt de partida: «L'ansietat i la pietat són dues virtuts, dues actituds prelingüístiques, dues virtuts que [...] aconseguen tenyir les accions textuais d'una intencionalitat i d'un sentit moral» (Oller, 2021: 103). Per fer aterrar, doncs, aquesta dualitat a l'àmbit literari i artístic, des de la condició d'aquest «sentit moral», entenc que cal connectar-la amb un debat contemporanista sobre l'*honestedat* i la *impostura* artístiques. No en va, una part notable de les reflexions culturalistes sobre l'ansietat, la vinculen als efectes de l'anomenada *síndrome de l'impostor*; en especial en l'àmbit de les dones intel·ligents, que és on la síndrome va ser estudiada i descrita originalment (Clance i Imes, 1978). I, d'entre els brots assagístics del 2021, en aquest sentit, pot ser simptomàtic el llibre *Frágiles: Cartas sobre la ansiedad y la esperanza en la nueva cultura*, de Remedios Zafra.

Entre el privilegi i la precarietat —o l'autoexplotació—, com a treballadora de la cultura —si se'm permet l'expressió—, i davant de la falta d'oportunitat, diu, d'«hacer con sentido», Zafra assenyala com «la pregunta por el sentido vuelve como un manotazo entre nuestras formas de vida, entre el exceso de producción e impostura cuando la ansiedad se naturaliza como lente opaca ante la conciencia de un ver que duele». I postil·la: «no extraña

entonces que esas vidas-trabajo sostenidas en la sobreexplotación estallen en una ansiedad normalizada» (Zafra, 2021: 46, 12, 22). L'assagista combina encerts documentals amb una certa tendència a l'autovictimització —i no sempre estic segur si concep l'ansietat com un problema o com una militància—, però sempre apunta bé cap on toca apuntar. La seva «pregunta por el sentido» ressona amb el «sentit moral» que Oller identifica com a fonamental, i més en un entorn dissolvent d'«ansiedad normalizada».

Aclarim què penso: en un debat d'idees, o en un debat artístic, tenir problemes —i problemes que mereixeries no tenir— no és sinònim de tenir raó. No té valor argumentatiu. No és el cas de Zafra, però sí que ha aparegut una certa barroeria intel·lectual, que assumeix que la intensitat del sofriment que l'ansietat provoca en un assagista és directament fonamentadora de l'encert dels seus postulats. Aquesta tendència, sobretot quan l'ansietat argüida és manifestament patològica, es pot fer comprensible en termes d'una literatura del jo: però es fa inviable de defensar —penso— des de la solidesa assagística. Per mi, seria el cas d'un llibre híbrid —malgrat el subtítol— com *Expuesta: Un ensayo sobre la epidemia de la ansiedad*, de l'escriptora Olivia Sudjic, que escriu un llibre sobre l'ansietat —l'ansietat d'exposició— que li provoca haver d'escriure aquell mateix llibre que escriu (que llegim). Des d'una apropiació narcisista de l'ansietat, Sudjic polititza aquest narcisisme ansiós, per exemple, com una forma de «resistencia activa a la opresión patriarcal». I sembla apostar, en termes creatius, pel «reconocimiento de la contradicción», o potser de la paradoxa, en què l'ansietat, d'una banda, la du a la «disolución» i a la «despersonalización» i, al mateix temps, diu, la propulsa «fuera de mí, no al vacío sino al mundo que crearía». El món que crea, finalment, és un assaig autobiogràfic mesclat i indestriable, lligat a la narració d'uns moments ansiosos en què «el yo se convierte en la única realidad», i en què explicar-ho «hizo que todo mereciera la pena» (Sudjic, 2018: 82, 79, 29, 79). En suma: l'elaboració d'un trastorn com a poètica, que proposa remeis parcials a l'ansietat d'escriure, com ara que «tú misma te hagas la crítica despiadada» (Sudjic, 2018: 78), en una constatació del vincle complementari entre pietat i ansietat, i de com la base de la centralitat social de l'ansietat no és altra que l'assumpció de la inevitabilitat —suposada, constatada o autoinfligida— d'un món sense pietat.

En termes contemporanis, el debat culturalista sobre l'honestedat és una controvèrsia dialèctica entre una cultura-conflicte i una cultura-refugi (o guaridora, com han reclamat alguns polítics recentment),⁶ o entre el qüestionament crític del poder i la mera atenuació dels efectes dels seus abusos, o entre la generació de comprensions transformadores de la visió del món i el mer proveïment de productes per al mercat de consum cultural. Però, també, entre l'ansietat i la pietat.

Artísticament, prelingüísticament, com a intenció retòrica, l'ansietat aspira a mostrar —i, per tant, a fer expressables, i a construir com a reals— els efectes del dolor de viure. Aquesta actitud conté honestedat, penso, si afronta aquests efectes amb valentia, i si convoca la complicitat nua del

6. La consellera de Cultura de la Generalitat de Catalunya diu: «la consolidació i ampliació de les accions relacionades amb la cultura, la salut i el benestar és un dels eixos prioritaris d'aquesta legislatura» <<http://bit.ly/3E7Uy8C>> [25/1/2022].

lector-espectador, apel·lat des de la consciència de la pròpia vulnerabilitat, o de la pròpia capacitat de ferir. Però aquesta mateixa ansietat pot nodrir la impostura d'un plantejament exhibicionista —de mer col·leccionisme d'experiències ansioses—, o d'una construcció identitarista, com a discurs d'una víctima que instrumentalitza el dolor com a mecanisme de captació d'atenció i de privilegis discursius.

Complementàriament, una escriptura moguda per la retòrica de la pietat, bàsicament, aspirarà a fer assumible —suportable, comprensible— aquest dolor de viure. A crear obres que hi ajudin. Aquesta actitud conté l'honestedat d'un esforç discursiu per donar sentit al dolor, a l'horror, a l'absurd: perquè és aquest sentit —creat artísticament— el que el farà suportable, i el que oferirà una esperança compartible i defensable —no necessàriament ni buscadament guaridora— des de la radicalitat, sense autoenganys. Però és clar que una pietat convencional, paternalista, que parteixi de la diferenciació entre els que saben i els que no saben, o que es limiti a un proselitisme de valors fixats, o de refugis conceptuals, no serà més —artísticament— que una impostura.

La pregunta que plantejo, doncs, és com es podrà abordar una controvèrsia sobre l'honestedat artística —o sobre la impostura artística—, al marge de la discussió sobre la pietat i l'ansietat: sí, plantejades com a «intencionalitat» i com a «sentit moral», per tornar, un cop més, a les paraules sàvies de Dolors Oller. I hi ha dues novel·les estranyes que permetrien acompanyar aquesta discussió, penso. D'una banda, *Els llocs on ha dormit Jonàs*, d'Adrià Pujol Cruells, que és la història d'un disruptiu programador de videojocs que continua —com si res— la seva vida quotidiana, tot i que és incapaç de recordar si la nit anterior ha matat, o no, una dona en un parc (Pujol, 2021). El relat obre, per a l'honestedat, la necessitat d'un debat previ, que és el debat sobre la consciència —no tan sols la consciència moral, sinó (abans i sobretot) la cognitiva—, en un món equipat de sofisticacions efectivíssimes de l'autoengany, que provoquen que honestedat i impostura, finalment, esdevinguin qualitats invaluables. Sense accés a la consciència —d'actes i conseqüències—, són dos valors que no es poden avaluar. També artísticament. I, d'altra banda, i potser un pas més endavant, l'honestedat implica la consciència del que hauríem de saber, però també la consciència del que inevitablement desconeixem: o del que és fragmentari i incompletable, des dels límits de la construcció personal, o de la completesa del jo. *Aliment*, de Martí Sales, que és i no és una novel·la, conté el poema «Y d'Y» (Sales, 2021: 241-246), que, entre la declaració amorosa versificada i una mena de declaració de patrimoni íntim, conjura la centralitat d'afrontar —«misteri», «obra de pietat»— enigmes i profecies inconsistentes, inevitables, constitutives. Diu:

i vas aparèixer tu
i a mi em va costar seguir sense esperar res
al cap d'una estona ja parlàvem d'això
del puto destí
i de les putes expectatives
de la fi del món [...]

però de moment res de res
 encara res [...]

mantenint l'esperança a ratlla

el siniestro experimento de la esperanza

que diu la Liddell

ocupats desballestant expectatives [...]

l'obra a punt de començar i nosaltres que no sabem

si serà una tragèdia o un misteri

una obra de pietat o una gigantomàquia [...]

no esperàvem res ni sabíem res

només xerràvem

un nucli dur i espontani

d'ignorància esca i possibilitat

un començament

un començament qualsevol

qualsevol lloc serveix per començar [...]

començant de nou sense res a perdre encara

Retòriques de l'ansietat i la pietat

Honestedat i impostures, consciència i autoenganys, expectatives i esperances, construcció personal i relacions humanes... El debat de conclusions és ampli i es fa més vast a cada tomb; no l'emprenc aquí. Però en canvi, per tancar aquesta pensada, com he avançat, sí que proposaré algunes retòriques —cinc subretòriques, en vinc dient per intentar ser més clar— d'aquesta Retòrica de l'ansietat i la pietat. Són hipòtesis temptatives: són cinc idees d'acció creativa, potser cinc creences preexpressives però implícitament expressades, que, hermenèuticament, m'han semblat identificables (constatables i articuladores) en alguns brots més, en algunes obres més, del 2021.

Irrellevància (i Falsa irrellevància)

Existeix una tendència entròpica a la Irrellevància, i existeix un món —una construcció social de capitalisme de mercat, antiintel·lectual, presentista, espantada de les seves pors, autopunitiva— que afavoreix i ratifica aquesta tendència. I s'acompanya sovint, també, d'una acció individual de Falsa irrellevància, o d'irrellevància autoinfligida, que emana d'una mirada colonial sobre el jo, que se supedita i s'adhereix als codis i als atractius de realitats —metròpolis, persones, figures mediàtiques, punts de venda— enteses com a centres del món. En aquesta hipòtesi, aquest mecanisme colonial s'exerciria des d'una comprensió del llenguatge com a forma de dominació, connectada a processos d'*hiperjudicació* i d'*hiperdevaluació*: dels altres, del món (o parts del món), del jo. Saber-se hiperjudicat o hiperdevaluat —i saber-ho, més o menys conscientment, perquè també reconeixem la pulsio hiperjudicadora i hiperdevaluadora en nosaltres mateixos— genera ansietat, i vivència de la impietat.

L'ambiciosa novel·la *Els angles morts*, de Borja Bagunyà, exemplificaria aquesta subretòrica, mitjançant la força desbordant d'un narrador que

no deixa cap moviment (ni cap associació mental, ni cap derivació temàtica) sense jutjar: de cap dels seus personatges, permanentment desconstruïts sense pietat. Tot hi és jutjat, i severament, implacablement: cada bri de dignitat —de refugi de dignitat personal— és desactivat i delatat com a fràgil, desmuntable, reduïble a miratge. (Bagunyà, 2021) La severitat extrema, alhora, també autodelata una por de la pèrdua del control —narratiu, existencial— del discurs; una por, probablement, d'haver-lo de negociar, de dialogar, de pactar, i que aquest compromís obri la porta a una dissolució del *self* del narrador, que és la veu del llibre, l'obra creada. Potser por d'embrutir-se, o de ser fràgil, i desmuntable. Impietat màxima del subjecte per (aspirar a) no ser objecte de pietat. Com a hipòtesi, en esquema, no em sembla una subretòrica gens aliena a les dinàmiques *ad hominem*, contundents, immatisades, dels *haters* de twitter. Per exemple. La hiperjudicació ho redueix tot a informació de part, i la reducció constata —i potser provoca— la impossibilitat de donar solidesa constitutiva a res. A cap jo.

Amb més pietat discursiva, altres operacions creatives aposten per l'assumpció de la pròpia irrellevància; observada, confessada, presa com a punt de partida. En termes de creixement personal, o d'acomiadament d'un jo no autoconscient, o en favor d'un nou jo adult, que edificarà la maduresa —l'honestedat com a veu— sobre la irrellevància. Dues cançons recents ho reflectirien, penso. La primera és la «Musica leggerissima» del duet Colapesce/DiMartino, que des d'un pop fresc i musicalment lleugeríssim afronten l'ansietat, l'angoixa existencial, «per non cadere dentro al buco nero/che stà ad un passo da noi». Amb la *musica leggera*, que busquen com a soroll, conscientment, per evitar o atenuar el dolor de viure, induït per l'alè nihilista de la voluntat: «ho voglia di niente», canten. (Colascesce i DiMartino, 2021) I proposen:

Ripensi alla tua vita
 Alle cose che hai lasciato
 Cadere nello spazio
 della tua indifferenza animale

És la irrellevància feta conscient, com a mecanisme que la natura (l'animalitat) ha habilitat, però també com a responsabilitat personal. Com a acció d'autodevaluació. Compensable amb una acció antientròpica a l'abast: repensar-se, diuen. I, a l'altra cançó que convoco, en canvi, en una altra cara d'aquesta «indifferenza animale», i amb certa inconsistència, sí, l'autora s'hi decanta més per la llibertat del despensar, o del no pensar: «Que si yo ahora fuera perra/ juguetona y muy amable/ no tendría estos problemas de ansiedad», perquè «todos estos miedos se disiparían/ y viviría en armonía y libertad» (Bandini, 2021). Les inconsistències venen, esclar, de voler-se animalitzar mantenint la llibertat —humana— de tenir veu pròpia (i no ser irrellevant), i de continuar cantant lliurement; però la lletra de «Perra», de Rigoberta Bandini, mostra amb encert un marc recurrent dels refugis antiansietat, que —atès que som incapaços de reivindicar un tracte pietós— aposta per l'autodevaluació retòrica.

Falta de poder (i Falsa falta de poder)

El món —la societat— desempodera; o limita el poder, o el circumscriu a entorns que el dissolen. I, alhora, els individus generen dinàmiques —sovint desinculpatòries— d'autodesempoderament. Lluís Duch, ja ho hem apuntat, parlava de la hiperafiliació al Jo i de la desafiliació de la Societat: sigui com sigui, combinant una cosa i l'altra, entenc que el que esdevé detectable artísticament és una inclinació a provocar o a constatar l'*hiperisolament*. Que, per descomptat, desempodera; afebleix, deixa indefens, genera vulnerabilitat, por, ansietat.

Al muntatge teatral *De què parlem mentre no parlem de tota aquesta merda*, de Joan Yago i La Calòrica, s'hi exerceix una certa pietat empàtica, de constatació constant de les mútues incongruències de tots els personatges que recorren l'escena. (Yago, 2021) Òbviament, el procés és generós i alhora limitat —poc valent—, perquè tendeix a la igualació dels que tenen poder i dels que no, i a una certa estereotipació de la condició humana. Però mostra molt bé com —davant d'un conflicte inesquivable— l'enfrontament ha esdevingut un tabú, i com la covardia genera tot de retòriques d'autojustificació: per no assumir que la política —la gestió i la definició del bé comú— és víctima també del tabú de la desactivació d'una visió dialèctica de la societat humana. En aquest context, l'enfrontament produeix ansietat, evitació. El llenguatge, que aquí ataca fluix i es defensa fort, i tot alhora, es perd en el seu propi laberint; es converteix en laberint. I articula la inacció. I es desil·lustra; es desmodernitza. Es delata inoperant, insuficient.

Amb aquest tabú de l'enfrontament, s'hi trenca el tabú de demanar ajuda. D'acudir als altres. (Més isolament.) En termes metafòrics d'ansietat social, si voleu, sí; però també en termes de constatació nua del desempoderament davant de temors identitaris radicals, com el de ser capaç, o no, de protegir la gent que estimes. L'ansietat de constatar la impossibilitat de ser una protecció —una empara— per a la gent que confia en tu (inclòs tu mateix) és, penso, un dels efectes secundaris més devastadors de l'economia neoliberal.⁷ La sobreacceleració del temps, la desconfiança mútua, la incapacitat o la prevenció d'intervenir col·lectivament contribueixen, encara més, a una realitat desempoderada. A *Old (Tiempo)*, el cineasta M. Night Shyamalan ficciona aquestes fonts d'ansietat en una faula fantàstica, que —amb moments de major o menor encert narratiu— desencadena preguntes sobre el sentit de continuar lluitant (per escapar), sobre la força existencial de saber envellir estimats (la *pietas* romana és, en origen, intergeneracional: envers als pares) o —més sociològicament, o políticament, o filosòficament— sobre la pietat continguda en l'aposta de lligar la vida pròpia al temps —a les vides futures— d'aquells que ens sobreviuran (Shyamalan, 2021).

7. A l'episodi 5 de la temporada 4 (2020) de la sèrie *The Crown*, la ficció relata la història de l'intrús que va accedir a les estances de la reina. La conversa entre l'aturat i la monarca és l'emblema d'aquesta devastació neoliberal. Diu l'intrús, sobre Thatcher, mare fundadora de la deshumanització de l'actual sistema econòmic: «Ella està destruint el país. [...] Pensava que em recuperaria. Però no. [...] I et preguntes on ha anat tot plegat? No només la teva confiança, o la teva felicitat, sinó... [...] Ho ha desmantellat tot, tot allò en què creïem que podíem confiar. Un sentit de comunitat, d'obligació dels uns amb els altres, un sentit de bondat. Tot això està desapareixent. [...] el dret de ser fràgil, de ser humà.»

Intensitat existencial (i Falsa intensitat existencial)

Viure intensament —com a construcció i com a pràctica associada— genera una poderosa activació del jo recompensat i, alhora, genera una major fricció amb els altres: més ferides, com diu Esquirol. Potser ferides als altres, però amb gairebé tota seguretat més ferides a un mateix, també. I, en una autollegenda d'*hiperactivació* —de voracitat, d'acceleració, d'acumulació d'experiències—, les ferides poden arribar a semblar la garantia de l'assoliment de la plenitud vital. Prendre mal, sofrir contínuament, bulímicament, acumulativament —recordeu el «capitalismo afectivo» que ens assenyalava Fernández Porta— pot contribuir a la dificultat d'«hacer con sentido» (Zafra). No parar de fer coses, com a compulsió ansiosa, més aviat farà que les coses s'igualin, en nom de la intensitat, sí, però que esdevinguin cada cop —igualades— menys significatives. Si ets el que fas, i el que fas perd sentit, deu ser més difícil saber qui ets, i què vols en realitat, etcètera. La compulsió, doncs, no sacia l'ansietat —no la calma—, sinó que la realimenta. La renova.

Com a esquema, com a hipòtesi, podríem rastrejar aquesta subretòrica en diverses pel·lícules. La sueca *Julia & I*, de Nina Hobert, en clau d'autorelat documental, l'explica amb contundència i desbordament, i ho fa a través dels cicles d'ansietat combinada que sorgeixen entre les dues protagonistes del film: l'una enganxada a les compulsions voraces (sexe, drogues, menjar, risc), l'altra engarrotada per una profunda ansietat d'exposició; l'una afamada per accedir a la completesa d'una vida «normal» descontaminada, l'altra aterrida per la vulnerabilitat que sent d'haver-se d'assumir com a estranya. «Jo soc un *fake*», es diu, amb ecos de la síndrome de la impostora que ja hem recordat. I la constatació: «No sé com viure amb tota aquesta ansietat. [...] La vergonya del que has estat. La vergonya del que ets. La vergonya de sentir-te avergonyida. [...] L'únic que importa: fer-te amiga de la teva obscuritat» (Hobert, 2021).

Al costat d'aquesta pel·lícula, sens dubte, una altra directora, la jove israeliana Hadas Ben Aroya ha trobat, al meu entendre, el pols més torbador possible per expressar el desert relacional que, en la mateixa senda de l'erradicació de la pietat, provoca la igualació de les experiències i la desactivació afectiva —sentimental— de tota la vida viscuda, en especial en la generació dels joves, a *All Eyes Off Me*. Inquietant i exacta, al final —sense deixar de torbar-nos com a espectadors—, la protagonista es deixa endur, però per decisió pròpia, cap a la necessitat d'aturar-se, de no fer res, de sentir (sensacions, sentiments), d'apropiar-se del temps i del silenci, de voler-los, malgrat la dificultat d'aquest aprenentatge per a algú que ha viscut com si el temps ralentit fos el contrari de viure⁸ (Ben Aroya, 2021).

Impossibilitat de conèixer (i Falsa impossibilitat de conèixer)

El món, malgrat la ubiqüitat de la informació massiva, es fa cada cop més complex i més difícil de conèixer. També el coneixement, tant l'històric (que

8. M'hauria pogut aturar en dues pel·lícules més. L'una, que mostraria aquest prejudici endèmic que concep la vida com un enfilall d'estimulacions i una impietat narcisista: *Ovella* (2021), dirigida per estudiants de l'ESCAC. I l'altra, argentina, que exacerba el narcisisme victimista d'un sofriment reiterat, fet identitari, autoinfligit amoralmment però percebut com a rellevant, tot i ser banal: *La calor* (2021), de Martín Liji, amb guió de Liji i Rosario Cervio.

és constantment posat sota sospita) com el científic, s'apareix com a més i més inabastable, i més incontrolable, menys fiable com a equipatge personal. Però, alhora, acomodàtiament, no saber —renunciar a entendre— allibera energies i permet garantir-se una mena d'innocència permanent, inqüestionable, emparada per aquesta (falsa) impossibilitat de conèixer. I aquest determinisme de la ignorància, per descomptat, porta aparellada —sovint sota una pseudoprogressista doxa de negació de la culpa personal— una via de fugida, franca, del purgatori de la maduresa: que, en realitat, tan sols és possible sobre la consciència i l'assumpció de les responsabilitats.

És possible que una de les ficcions que fa més evident l'estructura ansiòsa del seu relat, i del seu personatge principal —gairebé més bastit com un diagnòstic que com una psicologia—, sigui *Sola*, de Carlota Gurt. L'ansietat d'anticipació mou la trama de la novel·la entre aprensions, sospites i emparanaments de la protagonista. I els altres —els *altres* d'ella— funcionen com la gran font de l'ansietat: el fet de conèixer (bé) els altres, en concret. Que vol dir, per ella: tenir-los controlats, ajustats a la pròpia subjectivitat. La protagonista manté una relació malalta amb la seva mare, però en un moment donat sembla identificar una mica de distensió, perquè troba que la mare «potser amb l'edat [...] s'ha convertit per art d'encantament en la persona que necessito que sigui». Vet aquí l'esquema d'aquesta subretòrica: conèixer és —resulta ser— adequar el món a les necessitats personals. Això —quan passa— potser calma temporalment l'ansietat, però a la llarga també la realimenta, perquè cada jo sap —no pot deixar de saber— que ell també és (part del) món, i que amb l'èxit i l'extensió d'aquesta epistemologia, ella, per als altres, també esdevindrà merament un objecte per a les necessitats que els altres tinguin. La Mei, la protagonista i narradora, se'n plany: «Costa molt trobar algú que t'entengui i, tot i així, mai no t'entén del tot o ets tu qui no l'entén» (Gurt, 2021: 235-6, 159).

D'aquí que el mecanisme activador d'aquesta subretòrica sigui, principalment, el de la *hiperverificació de les relacions* personals. Des de la sospita, esclar. Des de la insatisfacció permanent, davant de cada nou aprenentatge que, de seguida, passarà a ser sospitós: sobretot si no atén, sense negociació ni petició (no *demanar abans* ni *agrair després* són constituents narcisistes bàsics), les necessitats que esperem que satisfaci. Una contradinàmica pietosa de desarmament d'aquesta dinàmica ansiosa d'hiperverificació, la descriu amb precisió Carles Sanjosé a la cançó «Punxes»: «Gastes l'energia en va, lluitant sempre contra vent/ Ja t'entenc però ara descansa/ Mira'm bé, de debò veus l'enemic aquí?» (Sanjosex, 2020).

I, en aquesta lògica de la (falsa) impossibilitat de conèixer i el bloqueig de les relacions interpersonals, sens dubte, també ens podríem ajudar de les obres *L'habitació blanca*, de Miró, i *El jardí*, de Cunillé, que ja hem comentat més amunt: sobretot pel que fa a les dificultats grans amb què les relacions humanes semblen no poder avançar (no poder superar la fase d'anamnesi), cap a nous estadis de major confiança i, també, esclar, de major desprotecció del jo, davant de la por de ser decebut, o atacat, traït. O, merament, mal comprès. O potser, finalment: massa ben conegut.

Treure el passat, i el seu pes, de les relacions humanes, com dèiem, sembla ser el joc de l'individualisme ansiós, perquè fora dels poquíssims i hiper-verificats «amigos del alma» (el mite actual del *bestie*, i del *bff*, lliga plenament amb això), tota la resta són «enemigos jurados», reconvocant aquí la idea de Fernández Porta.⁹

Distanciamenent afectiu (i Fals distanciamenent afectiu)

I vaig acabant: com a subretòrica, el distanciamenent afectiu té, com just ara apuntava, un efecte de protecció, de recerca de protecció, almenys. Però també apareix vinculat a una narrativa d'emancipació. En aquesta visió, que evidentment és deutora d'una actitud d'individuació adolescent, l'afecte és —sembla ser— un fre a la individuació.¹⁰ Amb tot: si els afectes dissolen el jo —o el fereixen, tornant al terme d'Esquirol—, no és menys cert que la falta d'afectes dissol encara més, fins i tot si l'únic del que s'agafa distància és de la ratificació —explícita, contrastable— dels vincles afectius.

Vet aquí les retòriques del fals distanciamenent afectiu, que volen escenificar radicalment un distanciamenent que, confien, no serà irreversible: a *Chavalas*, la pel·lícula dirigida per Carol Rodríguez Colás i escrita per Marina Rodríguez Colás, s'hi evidencien les contradiccions d'aquest mecanisme de *sobreactuació anempàtica*, en la història d'emancipació revertida d'una protagonista forçada a tornar al seu barri obrer després d'haver-se reinventat com a artista *cool* en entorns cosmopolites. Encaixos i desencaixos, autenticitats i falsificacions, el narcisisme identitari no prescindeix de sistemes d'ajuda (família, amistats, xarxa veïnal); senzillament, n'oculta l'ús. O, ansiosament, lluita per invisibilitzar els rastres del vincle¹¹ (Rodríguez, 2021).

Amb una major radicalitat, en la tensió (irresolta) entre ansietat i pietat, hi ha dues novel·les que han explorat les profunditats existencials de l'afectivitat amb encerts brillants. En un univers d'adults precaris i de costumisme deficiós —en realitat, en una falla emmascarada—, a *L'aigua que vols*, Víctor Garcia Tur s'enjogassa amb les trames d'una comèdia convencional, aparentment innòcua, però que avança sense pausa cap a l'evidència de no ser, de no trobar-nos, com semblava, en un lloc segur. El lector tendeix a donar la realitat i el realisme per descomptats, però la nostàlgia i la tristesa, els il·lusionaments estantissos i els fracassos que s'imposen, les decepcions i el dolor de viure (sí, les morts, les malalties) són la veritable història. He evitat donar dades argumentals de les ficcions que he esmentat, i tampoc no ho faré —amb bons motius— per a *L'aigua que vols*: però si hi ha una manera brillant

9. Un tabú ferotge de les retòriques narcisistes d'ansietat, aposto, és la idea que una relació humana pugui iniciar-se al marge de la decisió d'iniciar-la. En la comunicació humana, i ho sabem almenys des de Watzlawick (1967), la intencionalitat és irrellevant a l'hora d'interactuar i d'engegar —de trobar engegada— una relació interpersonal. I quan ja has interactuat, ja tens un passat —pautat— en comú. La voluntat no hi té capacitat d'intervenció: i aquesta falta de poder, sens dubte, és font possible d'ansietat per qui vol poder decidir-ho tot de totes les seves relacions.

10. La sèrie de televisió *Sex Education* (2019-2021) deu ser un dels millors exemples de la representació d'això, actualitzada, en la ficció actual.

11. Des de l'autoparòdia, és interessant la proposta del migmetratge *Stop* (2021), del grup barceloní Doble Pletina. Com en un musical *mod* fora d'època, el film parodia el victimisme del *quejica*: «Sola otra vez, / ¿quién se compadecerá de mí?» I tot el relat, entre l'infantilisme i la sèrie B, transita per un distanciamenent anempàtic, indiferent, de desídia *cool*. La metàfora de l'extraterrestre, i de l'absurd, també connecta amb la «indifferenza animale» que hem vist abans: aquí, lligada a un món desconflicuat, o banalitzat, com a refugi, o coartada, o passatemps.

d'explicar que ni l'ansietat ni la pietat no són evitables, ni prescindibles, ni destriables fàcilment, cal acudir al final d'aquest llibre. I a la seva capacitat per mostrar el valor, valuosíssim, preciós, de com ens posem a viure. Per saber què —o sigui, qui— som.

Això: què som. Aquesta és la pregunta latent, també, de la segona novel·la que vull convocar en aquest apartat, que és *La Klara i el Sol*, de Kazuo Ishiguro. En un món hostil, que sembla i resembra les llavors del feixisme fins a fer-lo (semblar) raonable, la pregunta de la singularitat —de què ens fa singulars com a individus— no desapareix. I, esclar, és la mort, i les ansietats que la mort fa presents, el que manté viva la pregunta. La mort pròpia, i la mort dels altres. Un robot —disculpes, ara sí, per si explico potser de més— discrepa de les opinions del científic que el vol preparar perquè substitueixi un humà. Segons el científic, no existeix res «especial» que no pugui ser identificat i aïllat en aquell humà, i res «a lo que yo no pudiera dar continuidad»: diu que l'investigador «lo había buscado con insistencia y nunca había dado con nada parecido». Però el robot intel·ligent —la novel·la és, també, una faula— dissenya i creu que el científic ultratranshumanista, en realitat, «estaba buscando en el lugar equivocado». I conclou: «Sí que había algo muy especial, pero no estaba en el interior» d'aquella persona que aspiraven a substituir. Diu: «Estaba en el interior de quienes la querían» (Ishiguro, 2021: 333). En fi: què som, qui (més) som. Relacionalitat.

Fins aquí, el resum d'aquestes cinc subretòriques temptatives. I fins aquí aquest article sobre la Retòrica de l'ansietat i la pietat. Queden moltes preguntes obertes, esclar. Amb unes noves pautes de relacionalitat, com s'alterarà el fet teatral, o el fet literari en general? Com es relacionaran els personatges? Com es bastirà el pacte relacional entre les obres i els lectors-espectadors? I, quin paisatge artístic —quina societat— en sorgirà, d'aquesta nova relacionalitat? Sense pietat mútua —relacional— entre lectors i obres, faran sentit la literatura, el teatre, l'art?

Amb els anys, suposo, guanyarem perspectiva sobre aquest moment històric i sobre el valor de les seves representacions. Finalment, però, haurem de tornar a les preguntes —i les respostes— sobre la relacionalitat humana, i haurem de tornar a la mesura dels «exercicis de llibertat» que s'hi hauran fet possibles, o molt sovintejats o molt marginals. I als esforços de gestió de l'ansietat que hagin motivat, i als esforços discursius —creatius— de pietat renovada que s'hi hagin fet útils. No sé si hi ha marge per a un art futur sense pietat; sí que sé, en qualsevol cas, que fins ara no he trobat bons motius per contribuir a fer-lo possible.

Més aviat, em sento convocat a un futur de respecte de la dignitat humana, en paràmetres com els que Jordi Palet ha plantejat a *La motxilla de l'Ada*, una obra de teatre familiar, escrita per a la companyia Teatre al Detall (Palet, 2021). L'obra conta la història d'un nen que es deia Adam i que va voler ser nena; perquè ho era. Els seus pares —personatges de la peça— s'expliquen i intenten fer-s'hi comprensibles, vèncer la seva ansietat, i la de la seva filla. L'entorn —el món— pot ser hostil, i no fer-ho fàcil. I comprendre —i el necessari temps per comprendre— també és, en bona part, ineludiblement,

un acte de voluntat. Un acte lliure. Com ho és la pietat. I l'obra de Palet, i l'espectacle de Teatre al Detall, això, ho explica molt bé. Diuen, els pares, en acomiadar-se del públic:

PARE: Tot això és el que us hem intentat explicar.

MARE: Potser és complicat.

PARE: És així de senzill: és complicat.

MARE: No us demanem que ho entengueu, ni tan sols que ho accepteu.

PARE: Només us demanem que ho respecteu.

MARE: Que això sí que és senzill.

Referències bibliogràfiques

- BAGUNYÀ, Borja. *Els angles morts*. Barcelona: Periscopi, 2021, 491 p.
- BANDINI, Rigoberta. [RIBÓ, Paula.] «Perra», 2021. <<https://www.youtube.com/watch?v=luUagFR-g1Q>> [Vídeo: 5,51 min].
- BEN AROYA, Hadas. *All Eyes Off Me*. [Mishehu Yohav Mishehu]. Israel: BFF, 2021, 88 min. <<https://www.filmin.es/pelicula/all-eyes-off-me>> [Pel·lícula].
- BOSCOBOINIK, Andrea. «¿Por qué estudiar los miedos desde la antropología?». *Arxiu d'Etnografia de Catalunya*, núm. 16, 2016, p. 119-136.
- CLANCE, Pauline Rose; IMES, Suzanne Ament. «The impostor phenomenon in high achieving women: Dynamics and therapeutic intervention». *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 1978. <<https://doi.org/10.1037/h0086006>> [Consulta: 8 febrer 2022].
- COLAPESCE; DIMARTINO. «Musica leggerissima». 2021. <<https://www.youtube.com/watch?v=Q7NjUxGMv7Y>> [Vídeo: 3,34m].
- CUNILLÉ, Lluïsa. *El jardí/Els subornats*. Barcelona: Beckett, 2020, p. 113.
- DUCH, Lluís. «Cultura i societat tecnològica: l'Espai i el Temps». *La substància de l'efímer: assaigs d'antropologia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, 248 p.
- ESQUIROL, Josep M. *Humà, més humà: Una antropologia de la ferida infinita*. Barcelona: Quaderns Crema, 2021, 171 p.
- FERNÁNDEZ PORTA, Eloy. *Las aventuras de Genitalia y Normativa*. Barcelona: Anagrama, 2021, 117 p.
- GARCIA TUR, Víctor. *L'aigua que vols*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2021, 421 p.
- GURT, Carlota. *Sola*. Barcelona: Proa, 2021, 379 p.
- HOBERT, Nina. *Julia & I*. Suècia: Nina Hobert Universe, 2021, 80 min [Pel·lícula].
- ISHIGURO, Kazuo. *La Klara y el Sol*. Barcelona: Anagrama, 2021, 334 p.
- LLAVINA, Jordi. *L'anell*. Barcelona: Meteora, 2021, 90 p.
- MIRALLES, E. «Paradojas del deseo. Apuntes sobre la dramaturgia catalana del siglo XXI». Pròleg a : DD.AA. *Dramaturgia catalana contemporànea. Antologia I*. Ciutat de Mèxic: Paso de Gato, Serie Dramaturgia, 2017, p. 9-22.

- MIRALLES, E. «*L'anell*: un llibre d'aventures?» [Conferència de presentació de *L'anell*, de Jordi Llavina]. Barcelona: Llibreria Ona, 7 abril 2021.
<<https://www.youtube.com/watch?v=oQZiQGy4WaE>> [Vídeo]
- MIRÓ, Josep M. *L'habitació blanca*. Barcelona: Flyhard, 2021, 90 p.
- MOUZO, Jessica. «Hay una tormenta perfecta para que aumente el riesgo de suicidio». *El País*, 1 març 2021. <<https://elpais.com/sociedad/2021-02-28/hay-una-tormenta-perfecta-para-que-aumente-el-riesgo-de-suicidio.html>> [Consulta: 8 febrer 2022].
- OLLER, Dolors. «L'ansietat i la pietat: dues tessitures estilístiques». A: *Pel camí de Carner*. Sant Pol de Mar-Girona: Curial-Fundació Pere Coromines/Universitat de Girona, 2020, p. 97-125.
- PALET, Jordi. *La motxilla de l'Ada*. Igualada-Calella: 2021, 38 p. [PDF].
- PORRAS FERREYRA, Jaime. «Las cifras confirman el impacto de la pandemia sobre la salud mental». *El País*, 24 desembre 2020, <<https://elpais.com/ciencia/2020-12-23/las-cifras-confirman-el-impacto-de-la-pandemia-sobre-la-salud-mental.htm>> [Consulta: 8 febrer 2022].
- PUJOL CRUELLES, Adrià. *Els llocs on ha dormit Jonàs*. Barcelona: Empúries, 2021, 285 p.
- RODRÍGUEZ COLÁS, Carol. *Chavalas*. Barcelona: Balance ME, 2021, 91 min [Pel·lícula].
- ROIG I BADIA, Marc. *Barcelona, cultura sense capital. De l'ebullició col·lectiva al talentisme creatiu*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2021, 222 p.
- ROWLING, J. K. «JK Rowling writes about her reasons for speaking out on sex and gender issues» <<https://www.jkrowling.com/opinions/j-k-rowling-writes-about-her-reasons-for-speaking-out-on-sex-and-gender-issues/>> [Consulta: 12 octubre 2021].
- SALES, Martí. *Aliment*. Barcelona: Club Editor, 2021, 249 p.
- SANJOSEX. [SANJOSÉ, Carles]. «Punxes». 2020.
<<https://www.youtube.com/watch?v=SgfSH7Gafwo>> [Vídeo: 4,11min].
- SHYAMALAN, M. Night. *Old*. [Tiempo.] Berwyn: Blinding Edge Pictures, 2021, 108 min [Pel·lícula].
- SMITH, Liz. *I Am Gen Z*. Londres: Coco & Cloud Films, 2021, 101 m, <<https://www.filmin.es/pelicula/i-am-gen-z>> [Consulta: 8 febrer 2022]
- SUDJIC, Olivia. *Expuesta. Un ensayo sobre la epidemia de la ansiedad*. Barcelona: Alpha Decay, 2019 [2021, 3a edició], 84 p.
- UNIÓ EUROPEA. *Carta dels drets fonamentals de la Unió Europea*. <<https://bit.ly/3EaKTxU>> pdf. [Consulta: 8 febrer 2022].
- VILÀ PADRÓ, Roger. *L'infern*. Barcelona: Godall, 2021, 85 p.
- YAGO, Joan. *De què parlem mentre no parlem de tota aquesta merda*. Barcelona: TNC [Companyia La Calòrica], 2021, 1h 50 min. [Muntatge teatral].
- ZAFRA, Remedios. *Frágiles. Cartas sobre la ansiedad y la esperanza en la nueva cultura*. Barcelona: Anagrama, 2021, 277 p.